

SLAVIZMAI XVI–XVII AMŽIAUS POTERIŲ TEKSTUOSE

Ilona Norvilaitė

Lietuvių kalbos institutas, Vileišio g. 5, LT-2055 Vilnius, Lietuva

Straipsnio tikslas – apibendrinti XVI–XVII a. poterių slavizmų tyrimus. Slavizmai rinkti tik iš pagrindinių poterių – Žegnonės, Viešpaties maldos (*Tėve mūsų*), Angelo pasveikinimo (*Sveika, Marija*), Apaštalų tikėjimo išpažinimo (*Tikiu į Dievą tėvą*) ir Švč. Trejybės pagarbinimo (*Garbė Dievui Tėvui*), esančių svarbiausiose mūsų senuosiuose raštuose: Prūsijoje – Martyno Mažvydo¹, Baltramiejaus Vileto², Wolfenbüttelio postilės rankraščio³, Jono Bretkūno raštų⁴, Simono Vaišnoro „Žemčiūgos teologiškos“⁵, Danieliaus Kleino maldų knygos⁶ ir kt.; Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – iš Vilniaus vyskupystės tekstų: seniausiųjų rankraštinųjų poterių⁷, anoniminių 1605 m. katekizmo⁸, Aleksandro Guagninio kronikos⁹, Konstantino Sirvydo pamokslų rinkinio „Punktai sakymų“ (2 d.)¹⁰, Jono Jaknavičiaus „Evangeliė polskie y litewskie“¹¹, Belarmino katekizmo¹² ir kt.; iš Žemaičių vyskupystės leidinių ir rankraščių: Mikalojaus Daukšos katekizmo¹³ ir postilės¹⁴, rankraščinio įrašo 1590 m. Venecijoje išleistoje knygoje¹⁵ ir kt.; iš reformatų leidinių: Merkelio Petkevičiaus katekizmo¹⁶, Jokūbo Morkūno postilės¹⁷, 1680 m. katekizmo¹⁸, Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblijos¹⁹.

¹ Iš visų jo žinomų raštų. Naudotasi fotografuotiniu Mažvydo raštų leidimu: *Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams*, spaudai parūpino dr. Jurgis Gerulis, Kaunas, 1922; *Martynas Mažvydas Katekizmas ir kiti raštai. Catechismus und andere Schriften*. Vilnius: Baltos lankos, 1993; laužtiniuose skliausteliuose nurodomi J. Gerulio leidimo puslapiai.

² Naudotasi B. Ford Gordon, *The Old Lithuanian Catechism of Baltramiejus Vilentas (1579), A Phonological, Morphological, and Syntactical Investigation*, The Hague; Paris, 1969.

³ *Wolfenbüttelio Postilė*, parengė ir įvadą parašė hum. m. dr. Juozas Karaciejus, Vilnius: Žara, 1995.

⁴ Biblijos pavyzdžiai cituojami iš: NAVIAS TESTAMENTAS. Ing Lietuwifchka Liefzuwi perrafchitas. per Iana Bretkuna Labguwos Plebona. 1580. Faksimilinis perspaudas: *NAVIAS TESTAMENTAS Ing Lietuwifchka Liefzuwi perrafchitas per Iana Bretkuna Labguwos Plebona 1580. DAS NEUE TESTAMENT in die litauische Sprache übersetzt von Johann Brekke, Pastor zu Labiau 1580*. Faksimile der Handschrift, Band 7 und 8, Labiau i. Pr. 1580, hrsg. von Jochen D. Range und Friedrich Scholz, Paderborn etc.: Ferdinand Schöningh, 1991. Postilės pavyzdžiai cituojami iš originalo: *Postilla tatau eſti Trumpas ir Praſtas Iſchguldimas Euangeliu... Per Jana Bretkuna*, Karaliaučius, 1591 (dvi dalys).

Ištyrus slavizmus šiuose tekstuose prieita prie tokių išvadų:

1. Lenkiški poteriai XVI–XVII a. ir anksčiau darė nemažą įtaką lietuviškiems. Lenkų kalbos poveikis lietuviškiems poteriams ir apskritai lietuvių kalbai reikėsi per bažnyčią. Juk kunigai buvo lenkai arba aplenkėję lietuviai. Per pamokslus leksikos polonizmai ar įvairios lenkiškos sintaksinės konstrukcijos brovėsi į kunigų vartotą lietuvių kalbą, kuri dėl to negalėjo būti taisyklinga. Toji kalba veikė liaudies šnekamąją kalbą, žinoma, ir lietuviškus poterius, nors šie apskritai ir pasižymėjo pastovumu. Slavizmų XVI–XVII a. poteriuose, lyginant su vėlesniais amžiais, vartota nedaug.

2. XVI–XVII a. lietuviškuose poteriuose jau buvo įsivyravę šie slavizmai: *griekas* ‘nuodėmė’, *mylista* ‘malonė’ (galima laikyti ir hibridu), *pekla(s)* ‘pragaras’, *smertis* ‘mirtis’, *sūdyti* ‘teisti’, *žvatas* ‘iščios, viduriai; gyvenimas’, *traicė* ‘trejybė’. Jie yra bemaž visuose tekstuose.

3. Angelo pasveikinimo frazėje (*melsk už mus nusidėjėlius*) vietoj savų atitikmenų *nusidėjusius* ir *kaltus* anuomet buvo įsigalėjusi svetimybė *griečnas* ‘nuodėmingas’ (acc. pl. m. *griečnus*). Tai atsitiko, žinoma, dėl lenkų kalbos įtakos, plg. lenk. (*módl się za nami*) *grzesznymi*. Šis skolinys į lietuvių kalbą galėjo ateiti ir anksčiau negu poteriai, galbūt iš rytinių slavų. Ilgainiui jis visuotinai paplito ir vartotas iki pat XX a. pradžios. Tik po Pirmojo pasaulinio karo įsitvirtino dabartinis žodis *nusidėjėlis*.

4. Svetimybė *mylista* ‘malonybė’ XVI–XVII a. buvo gana plačiai paplitusi. Ją randame seniausiąjame poterių tekste, anoniminiame 1605 m. katekizme, Belarmino ir kituose katekizmuose. Tik Žemaičių vyskupystėje (Mikalojus Daukša),

⁵ Naudotasi fotokopija iš prof. Zigmo Zinkevičiaus asmeninės bibliotekos.

⁶ Naudotasi originalu, saugomu VU bibliotekoje, signatūra LR 9001.

⁷ Cituojama iš: J. Lebedys, J. Palionis, Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, Vilnius, 1963, t. 3, p. 121–122.

⁸ Naudotasi fotokopija iš prof. Zigmo Zinkevičiaus asmeninės bibliotekos.

⁹ Cituojama iš: J. Gerulis, *Senieji lietuvių skaitymai. I dalis. Tekstai su įvadais*, Kaunas, Lietuvos universiteto leidinys, 1927, p. 197–199.

¹⁰ Cituojama iš: F. Specht, *Čyrwids Punktay sakimu*, Göttingen, 1929 (I–II dalių fotokopija).

¹¹ Naudotasi fotokopija iš prof. Z. Zinkevičiaus asmeninės bibliotekos.

¹² Naudotasi fotokopija iš akad. Z. Zinkevičiaus asmeninės bibliotekos.

¹³ *Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas*, parengė V. Jakštienė ir J. Palionis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.

¹⁴ Naudotasi Mykolo Biržiškos ir Jurgio Gerulio fotokopija: *Daukšos Postilė*, Kaunas, 1926.

¹⁵ Z. Zinkevičius, Apie neseniai surastą iki šiol nežinomą lietuvišką įrašą, *Lietuvos aidas*, 1998 08 20.

¹⁶ Naudotasi Juozo Balčikonio fotokopija: *1598 metų Merkelio Petkevičiaus Katekizmas*, 2-as leid., Kaunas, 1939.

¹⁷ Naudotasi fotokopija, saugoma VU bibliotekoje, signatūra LR 1620.

¹⁸ Cituojama iš: Z. Zinkevičius. *Lietuvių poteriai*, Vilnius, 2000, p. 110.

¹⁹ *Biblia litewska Chylińskiego: Nowy Testament*, 2–3, wyd. Cz. Kudzinowski, Poznań, 1958–1964.

taip pat Prūsų Lietuvoje dar buvo vartojamas savas lietuviškas žodis *malónė*. Svetimybė *mylista* yra sulietuvinta iš sen. lenkų *miłość* (*miłości pełna*) ar sen. baltarusių *милость*. Vėliau lenkai poteriuose ėmė sakyti ir tebesako *łaski pełna*. Iš čia ir lietuvių *loskos pilna*. Bet polonizmas *loska* ‘malónė’ įsitvirtino tik nuo XVIII a. pabaigos ir visą XIX a. buvo vartojamas greta svetimybės *mylista*.

5. XVI–XVII a. poteriuose dar vartoti ir nurodytų slavizmų lietuviški atitikmenys. Antai vietoj *griekas* (*griechas*) sakytą ir *prasisrastis* (Vilniaus vyskupystės tekstuose) arba *nuodėmė* (Žemaičių vyskupystėje). Šalia rečiau pasitaikančio *smertis* dažnai vartotas lietuviškas žodis *mūrimas*, šalia *ponas* – *Viečpat(i)s*, šalia *sūdyti* (randamo jau seniausiąjame rankraštiniame poterių tekste) – *tiesą daryti* (pvz., anoniminiame 1605 m. katekizme), šalia *žyvatas* – *gyvata* (labiau būdinga Žemaičių vyskupystei) arba *gyvenimas* (Vilniaus vyskupystei), šalia *pekla* ir senesnės vyriškosios giminės formos *peklas* (daugiausia vartotų Prūsijoje) – *paskanda* (ryt. aukštaičių *paskunda*; Vilniaus vyskupystėje) arba *pragaras* (Žemaičių vyskupystėje), šalia *žyvatas* ‘įščios, viduriai, pilvas’ pasitaikydavo ir lietuviškas žodis *įščios*, taip pat ir vienaskaitos forma *įščia* (pvz., Mikalojaus Daukšos katekizme: *vaisius įščios*).

6. Be tikrų slavizmų, vartoti ir kai kurie hibridai, paprastai žodžiai, turintys lietuviškų ir lenkiškų elementų. Antai Apaštalo tikėjimo išpažinime vietoj *buvo prikaltas prie kryžiaus* sakytą bei rašytą *nukryžiuotas* ‘nukryžiuotas’ (yra daugelyje to meto tekstų), tik seniausiąjame rankraštiniame poterių tekste dar tebėra savas pasakymas (greta svetimo): *išplėtotas (ištiestas) alba užmučtas ant kryžiaus (alba ‘arba’ – slavizmas)*. Vietoj *numiręs* frazėje *numiręs ir palaidotas* dažnai būdavo vartojamas hibridas *numūčytas* ‘nukankintas’, pvz., bažnytinių apeigų knygoje „Agenda parva“ yra acc. sg. forma *numūčyta, pakastą*.

7. Daugelyje tekstų randame lenkų kalbos pavyzdžiu pasidarytą sangražinį veiksmažodį *švėskis(i)* vietoj dabartinio pasakymo *teesie ėventas (tavo vardas) Viešpaties maldoje*. Plg. lenk. *świeć się (imię Twoję)*. Beje, šioje frazėje veiksmažodžio *švėsti* sangražinę formą vartoja ir kiti slavai, plg.: rusų *да святится имя Твоѣ*, gudų *свѣцяцца імя Тваѣ*, ukrainiečių *нехай святитъся ім'я Твоє*. Lietuvių kalbai nebūdinga sangražinė forma *švėskis(i)* buvo įsivesta palyginti anksti. Prūsijos kunigaikštystėje ją vartojo jau Martynas Mažvydas, Baltramiejus Vilentas, Jonas Bretkūnas, ji randama ir rankraštiniame katekizme, kurį aprašė ir paskelbė Elžbieta Mikalauskaitė 1939 m. Didžiojoje Lietuvoje ši forma turima jau seniausiąjame poteriaus užrašyme, vėliau ją vartojo Mikalojus Daukša, reformatas Merkelis Petkevičius, anoniminio 1605 m. katekizmo parengėjas, nežinomas Belarmino katekizmo vertėjas ir kt. Prūsų Lietuvoje kartais būdavo pasakoma ir kitaip: *būk* (lenkiška raiška), *tebūnie*, *teesie švenčiamas*.

8. Liepiamosios nuosakos forma *ateik(i)* neretai būdavo vartojama pagal lenkų kalbos poterių pavyzdį. Antai vietoj Viešpaties maldos dabartinės frazės *te-ateinie Tavo karalystė* XVI–XVII a. buvo sakoma ir rašoma *ateik(i) karalystė tava / tavo*. Čia yra lietuvių kalbai nebūdinga forma *ateik(i)*, aiškiai įsivesta iš lenkų kalbos: *przydź królestwo Twoje*. Tokią liepiamosios nuosakos formą vartojo visi Prūsijos ir Didžiosios Lietuvos autoriai. Tik reformatas Merkelis Petkevičius 1598 m. katekizme yra parašęs kitaip: *Būk tavo karalystė*. Tai irgi lenkiška kon-

strukcija, plg. *bądź królestwo Twoje*. Ji lietuviškuose poteriuose išsilaikė net maždaug iki Pirmojo pasaulinio karo ir pakeista tik ėmus lietuvininti poterius.

9. Viešpaties maldos dabartinė frazė *teesie Tavo valia kaip danguje taip ir žemėje* XVI–XVII a. irgi buvo kitokia: *Būk(i) valia tava kaip danguj / ant dangaus, taip ir žemėje / ant žemės*. Liepiamoji nuosaka *būk(i)* pavartota nušižiūrėjus į lenkų poterius *bądź wola Twoja*. Šis lenkiškas vertalas užfiksuotas jau pirmuosiuose užrašymuose. Pasitaiko ilgesnis variantas *būki* ir trumpesnis *būk*. Jono Bretkūno *Biblijos* rankraštyje yra pridėta prepozicinė dalelytė *te: te būk* BrB Mt 6₁₀.

10. Vietoj dabartinės frazės *ir neleisk mūsų gundyti* sakyta *ir nevesk(i) / neved(i) mūsų pagundyman (ing pagundymaq) / ant pagundymo* pagal lenkų kalbos pavyzdį, plg. *i nie wódz nas na pokuszenie*. Lenkiška prielinksninė konstrukcija *ant pagundymo* anuomet dar retai pasitaikydavo. Ji įsigalėjo vėliau, XVIII–XIX a.

11. Angelo pasveikinimo frazėje *Viečpats su Tavimi* XVI–XVII a. kartais žodį *Viečpats* autoriai ir vertėjai pakeisdavo žodžiu *Dievas*. Tai irgi nulėmė lenkų kalbos poteriai, plg. *bog z toba* 1375 m., *Bog stabu* 1475 m.²⁰. Katalikai XVI–XVII a. dažniau vartojo dabar esamą daiktavardį *Viečpats*.

12. Angelo pasveikinimo frazė *ir pagirtas Tavo sūnus Jėzus* XVI–XVII a. buvo visai kitokia: *ir pagirtas vaisius iščios / žyvato tavo(s) Jėzus Kristus*. Seniausiajame poterių tekste vietoj lietuviško žodžio *vaisius* yra kitas lietuviškas žodis *gymis* ‘gemalas, vaisius’: *gymis žyvato Tavo* Sp₉₋₁₀. Žodis *gymis* yra tik šiame maldos užrašyme. Mikalojaus Daukšos katekizme yra lietuviškas žodis *iščios* (DK 58₁₃₋₁₄). Vietoj šio žodžio daugelyje ano meto tekstų (pvz., anoniminiame 1605 m. ir Belarmino katekizmuose) yra slavizmas *žyvatas*; paprastai sakyta *žyvato tavo*, plg. lenk. *owocz żywota twego* 1375 m. Svetimybė *žyvatas* reiškė ‘iščios, viduriai, pilvas’ buvo plačiai įsigalėjusi ir poteriuose išsilaikė iki pat XX a. pradžios.

13. Lenkų kalba jau buvo gerokai paveikusi lietuvių poterių sintakse: vietoj *Čventos*, t. y. *Čventosios Dvasios*, anuomet buvo vartojama lenkiška žodžių tvarka – *Dvasios Čventos* (Žegnonėje, tas pats ir Apaštalo tikėjimo išpažinime), vietoj *tavo vardas* – *vardas tavo* (Viešpaties maldoje), vietoj *Tavo karalystė* – *karalystė Tavo* (Viešpaties maldoje), vietoj *Tavo valia* – *valia Tava* (Viešpaties maldoje), vietoj *mūsų kaltes* – *kaltes mūsų* (Viešpaties maldoje), vietoj *saviem(u)s kaltiem(u)s* – *kaltiem(u)s saviem(u)s* (Viešpaties maldoje), vietoj laukiamo pasakymo *Dievo Motina* – *Motina Dievo* (Angelo pasveikinime), vietoj *panos Marijos* – *Marijos panos* (Angelo pasveikinime), vietoj frazės *mūsų mirties valandoje / valandą* – *valandoj mirimo mūsų* (Angelo pasveikinime), vietoj *amžiną gyvenimą (žyvata)* – *gyvenimą (žyvata) amžiną* (Apaštalo tikėjimo išpažinime), vietoj *Čventai*, t. y. *Čventajai Dvasiai*, – *Dvasiai Čventai*, t. y. *Čventajai* (Švč. Trejybės pagarinime), vietoj *ant amžinų amžių* – *ant amžių amžinų* (ten pat), plg. lenkų *Ducha świętego, imię Twoje, Królestwo Twoje, wola Twoja, nasze winy, naszym winowajcom, Matko Boża, z Maryi Panny, w godzinę śmierci naszej, żywot wieczny, Duchowi Świętemu, i na wieki wieków*.

²⁰ A. A. Kryński, M. Kryński, *Zabytki języka staropolskiego z wieku XIV-go, XV-go i początku XVI-go*, 2 leidimas, Varšuva, 1925, p. 34.

14. Kadangi lenkų kalba neturi įvardžiuotinių ir paprastųjų žodžių priešpriešos, tai į lietuviškus poterius brovėsi paprastosios formos. Antai Žegnonėje kai kurie XVI–XVII a. autoriai, pavyzdžiui, Prūsijoje Martynas Mažvydas, Baltramiejus Vilentas, Jonas Bretkūnas, Simonas Vaišnoras, Danielius Kleinas, dar vartojo įvardžiuotinę būdvardžio formą (Dvasios) *Çventosios*, bet kiti, pavyzdžiui, Mikalojus Daukša, Merkelis Petkevičius, – jau paprastojo būdvardžio formą *Çventos*. Atitinkamai Angelo pasveikinimo maldoje vietoj *malonės pilnoji* sakyta *malonės / mylistos pilna*, vietoj *Çventoji Marija* Mikalojaus Daukšos katekizme dažniausiai vartojama *Çventa Marija*. Apaštalu tikėjimo išpažinimo frazėje *Tikiu šventąją visuotinę bažnyčią* tik Martynas Mažvydas išlaikė įvardžiuotinę formą, kiti autoriai jau vartojo paprastąją formą *šventą*. Frazėje *šventųjų bendravimą* daug kur buvo vartojama paprastoji forma *šventų* (pavyzdžiui, reformatų tekstuose: Merkelio Petkevičiaus katekizme, Jono Morkūno postilėje, 1680 m. katekizme); šios frazės įvardžiuotinė forma *šventųjų* geriausiai išlaikyta Prūsijos kunigaikštystėje – čia ją vartojo Martynas Mažvydas, Baltramiejus Vilentas, Jonas Bretkūnas; Didžiojoje Lietuvoje dar kartais pasitaikydavo katalikų poteriuose, pavyzdžiui, Mikalojaus Daukšos, anoniminiame 1605 m. katekizme. Angelo pasveikinimo kreipinys *malonės pilnoji* anuomet buvo sakomas *malonės*, arba *mylistos*, *pilna*. Įvardžiuotinės būdvardžio formos *pilnoji* XVI–XVII a. tekstuose jau nebuvo, vartota tik paprastoji *pilna* dėl lenkų kalbos įtakos, plg. *pelna*.

15. Greta lenkiškos žodžių tvarkos neretai išlaikyta lietuviška. Antai seniausiajame rankraštiniame poterių tekste dar randame *Tavo karalystė* (Sp₂₋₃), *Tavo valia*, *mūsų kaltes*, *mūsų kaltiems*.

16. Dažni neatitikimai tarp lenkiškų ir lietuviškų poterių (net tame pačiame katekizme) rodo, kad XVI–XVII a. katekizmų rengėjai poterius iš lenkų kalbos ne vertė naujai, bet dėjo tokius, kokie tada buvo vartojami šnekamojoje kalboje, jau gerokai aplenkintus, nes lenkiškų poterių pavyzdys juos stipriai veikė. Pavyzdžiui, Apaštalu tikėjimo išpažinimo frazėje *kūnų (išgi numirusių kėlimą)* žodžio *kūnas* turima daugiskaita, o lenkiškame Ledesmos katekizmo tekste, iš kurio buvo versta, yra vienaskaita (*Ciałá*). Arba vėl: (*nužengė*) *ing pragarus / į peklas* lenkiškame originale yra *do Piekła* (vienaskaita!).

17. Lietuviškų poterių kalba XVI–XVII a. prastėjo: laikui bėgant vis daugėjo slavizmų, ypač polonizmų, lenkiškų konstrukcijų. Lenkų kalbos elementų lietuviškuose poteriuose ypač padaugėjo XVIII ir XIX amžiuje, kai poteriai virto tarsi lenkiškomis formulotėmis, kurių paprasti tikintieji nebesuprato ar mažai tesuvokė, kas jomis pasakoma. Tačiau galima būtų manyti, kad didžioji dalis poterių slavizmų, ypač XVI–XVII a., tiek Prūsijoje, tiek Lietuvoje tebuvo vien raštų, o ne šnekamosios kalbos žodžiai, į poterius atėję sekant lenkiškų poterių pavyzdžiu.

Šaltinių santrumpos

BrB – BIBLIA tatai efsti Wijsas Schwentas Raftas, Lietuwischai pergulditas per Jana Bretkuna Lietuwos plebona Karaliaucziuiē 1590.

DK – KATHECHIZMAS ARBA MOKSLAS KIEKWIENAM KRIKSZCIONII PRIWALUS. PARASZITAS PER D. IAKVBA LEDESMA theologa societatis IESV. Jzgulditas iz liēzuvio Lanķizko ing Lietuwizka per Kuniga

Mikaloju Daugfza Kánonika Zemaicziu. Išspáuftas Wilniuie Metûfę vžgimimo Wieszpaties 1595.

Sp – Seniausieji rankraštiniai poteriai.

Gauta 2003 07 05

Literatūra

Bystroń J. Rozbiór porównawczy znanych dotąd najdawniejszych (z w. XIV i XV) tekstów modlitwy pańskiej, pozdrowienia anielskiego, składu apostolskiego i dzięsięciorga przykazania. *Prace filologiczne*. Wydawane przez J. Baudouina de Courtenay, J. Karłowicza, A. A. Kryńskiego i L. Malinowskiego. 1. Varšuva, 1885. P. 345–390.

Gerulis J. *Senieji lietuvių skaitymai*. I dalis. Tekstai su įvadais. Kaunas: Lietuvos universiteto leidinys, 1927. P. 197–199.

Kryński A. A., Kryński M. *Zabytki języka staropolskiego z wieku XIV-go, XV-go I początku XVI-go*. 2 leidimas. Varšuva, 1925.

Lapid P. Tėve mūsų – žydų ar krikščionių malda. *Šiaurės Atėnai*. 1999. Nr. 21 (vertė Danutė Jokimaitytė). P. 4.

Lebedys J. *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*. Vilnius, 1976.

Lebedys J., Palionis J. Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*. Vilnius, 1963. T. 3. P. 109–135.

Mikalauskaitė E. Senas lietuviško katekizmo rankraštis. *Archivum Philologicum*. Kaunas, 1939. T. 8. P. 30–48.

Pamaldų liturgija. Kaunas – Tauragė, 1997.

Palionis J. *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.* Vilnius, 1967.

Palionis J. *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*. Vilnius, 1995.

Range J. D. *Kommentierte Edition des Bandes 7 der alllitauischen Bibelübersetzung (Evangelien und Apostelgeschichte)*. Von Joh. Bretke, Labiau 1580. Habilitationsschrift, vorgelegt dem Fachbereich 13 Romanistik – Slavistik der Westfälische Wilhelms-Universität Münster, 1992.

Ç: *Mičios*. Antroji laida. Roma, 1970.

Tazycycki W. *Najdawniejsze zabytki języka Polskiego, Wydanie piąte po raz wtóry rozszerzone*. Wrocław etc, 1975.

Urbas D. *Martyno Mažvydo raštų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

Urbas V. Senosios lietuvių kalbos slavizmai. *Baltistica*. 1991. T. 27(1). P. 4–14.

Zinkevičius Z. Apie 1605 m. katekizmo tarmę. *Baltistica*. 1968. T. 4(1). P. 109–116.

Zinkevičius Z. Petkevičiaus katekizmo (1598 m.) tarmė. *Baltistica*. 1970. T. 6(2). P. 227–243; T. 7(1). P. 67–86.

Zinkevičius Z. Kelios pastabos lietuvių XVI–XVII leksikos istorijai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. 1979. T. XIX. P. 119–122.

Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos istorija. Senųjų raštų kalba*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1988. T. 3.

Zinkevičius Z. Apie neseniai surastą iki šiol nežinomą lietuvišką įrašą. *Lietuvos aidas*. 1998 08 20.

Zinkevičius Z. *Lietuvių poteriai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

Zinkevičius Z. *Rinktiniai straipsniai*. Vilnius: Katalikų akademija, 2002. T. 1.

Zinkevičius Z. *Rinktiniai straipsniai*. Vilnius: Katalikų akademija, 2002. T. 2.

Ilona Norvilaitė

SLAVISMS IN THE PRAYERS OF THE 16TH–17TH CENTURIES

S u m m a r y

The Slavisms were chosen only from the main prayers: crossing oneself, The Lord's prayers (Pater noster), Angel's greeting (Ave Marija), Confession of Belief in God (Credo), Glorifying Snt. Trinity (Gloria) found in our main old scripts in Prussia and Great Lithuania. The following conclusions were made: Polish prayers of the 16th–17th centuries, as earlier influenced Lithuanian prayers very much, but not too many Slavisms were used in comparison with later years. The following Polonisms were used: *griekas* 'sin', *mylista* 'Majesty, Lord', *pekla(s)* 'abyss, hell', *smertis* 'death', *sūdyti* 'try, judge', *žyvatas* 'life, vital power', *traicė* 'trinity' and some hybrids: *nukryžiavotas* 'crucified', *numūčytas* 'tortured'. The Polish language had already influenced the syntax of the Lithuanian language; e. g., instead of *Çventosios Dvasios* (Holy Spirit) *Dvasios Çventosios* (Spirit Holy) was said and written, instead of *Tavo vardas* (Your name) – *vardas Tavo* (name yours) and so on. As the Polish language does not have opposition between reflexive forms of the words and ordinary words, so simple (ordinary, usual) forms took place instead of reflexive forms in Lithuanian prayers: *Çventos* (Dvasios) instead of *Çventosios* (Holy Spirit), (*malonės*) *pilna* instead of *pilnoji*.

The inadequacy between Polish and Lithuanian prayers shows that the compilers of catechisms in the 16th–17th centuries did not translate the prayers from Polish into Lithuanian, but inscribed those used in the spoken language, i.e. they reminded Polonisms.

The language of Lithuanian prayers in the 16th–17th centuries grew worse: Slavisms, Polonisms and Polish language constructions grew in number year by year. The elements of the Polish language particularly increased in Lithuanian prayers in the 16th–17th centuries, when they changed into Polish formulae, which were not understood by ordinary believers who could hardly perceive the ideas expressed in them. The majority of prayer Polonisms are supposed to have been present only in written but not spoken language words in Prussia and Lithuania in the 16th–17th centuries.